

Zenona Rondomańska

Polonica w katalogu muzykaliów świętolipskich

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 3, 383-394

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zenona Rondonańska

Polonica w katalogu muzykaliów świętolipskich

Spośród dawnych ośrodków kultury muzycznej Warmii i Mazur na szczególną uwagę zasługuje klasztor jezuicki w Świętej Lipce. W roku 1722 rozpoczęła tu działalność przyklasztorna bursa muzyczna. Istniała — niezależnie od różnych kolei losu wynikających także z kasaty zakonu jezuitów — nieprzerwanie przez sto osiemdziesiąt siedem lat, aż do roku 1909¹.

Po ponadstuletnim okresie działalności, w roku 1855, dokonano reorganizacji bursy, nadając jej statut szkoły muzycznej. Wiązała się z tym konieczność wprowadzenia oprócz przedmiotów muzycznych — śpiewu, gry na fortepianie i organach, gry na instrumentach smyczkowych, dętych drewnianych i blaszanych oraz muzykowania w orkiestrze², także przedmiotów niemuzycznych³. Przy okazji zespołowego opracowywania przez proboszcza Świętej Lipki — ks. Józefa Rautenberga, dyrektora Seminarium Nauczycielskiego w Braniewie — ks. Antoniego Arendta i prepozyta kapituły warmińskiej — bpa sufragana Antoniego Frenzla, statutu szkoły⁴, sporządzono także inwentarz biblioteki muzycznej⁵. Z zachowanego dokumentu wynika, iż szkoła dysponowała wówczas partyturami 523 utworów wokalnie-instrumentalnej muzyki kościelnej i świeckiej muzyki instrumentalnej. Repertuar stanowiły dzieła wielu kompozytorów, w tym wybitnych, których nazwiska przeszły do historii muzyki.

Trudno stwierdzić, czy po roku 1854, a przed zlikwidowaniem szkoły muzycznej w Świętej Lipce, dokonywano jeszcze innych spisów muzykaliów. Nie wspominają o nich autorzy cytowanych opracowań, nie udało się też natrafić na tego rodzaju dokument w archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie. Po II wojnie światowej dostęp do archiwów zakonnych był utrudniony, tak więc ślady zainteresowania polskich naukowców muzykami świętolipskimi datują się dopiero od lat sześćdziesiątych. W roku 1962, podczas naukowego obozu

1 Na temat szkoły muzycznej w Świętej Lipce pisali: E. Brachvogel, *Die Musikschule*, *Ermländische Zeitung* z 23 -- 25 I 1816; J. Obląk, *Szkola muzyczna w Świętej Lipce*, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* (dalej: KMW), 1960, nr 3; A. Kopiczko, *Ustrój i organizacja diecezji warmińskiej w latach 1525--1772*, Olsztyn 1993, ss. 149 -- 151; J. Paszcza, *Święta Lipka*, Olsztyn 1996.

2 J. Obląk, op. cit., ss. 361--362, podaje, że nauka w szkole trwała sześć lat na trzech dwuletnich kursach i obejmowała: śpiew -- 4 godz. tygodniowo na każdym kursie; grę na fortepianie -- 6 godz. na pierwszym kursie, 4 na drugim i 2 godz. na trzecim; grę na organach i na skrzypcach -- 4 godz. tygodniowo na każdym kursie; na altówce -- 2 godz.; na wiolonczeli i kontrabasie razem 2 godz. tygodniowo; na flecie i oboju oraz flecie i fagocie -- 2 godz. tygodniowo; na klarncie -- 2 godz. tygodniowo; na trąbce i puzonie -- 2 godz. tygodniowo; na rogu -- 6 godz. tygodniowo; grę w orkiestrze -- 4 godz. tygodniowo.

3 Ibidem, s. 361. Do przedmiotów tych zaliczono: religię, język niemiecki, matematykę, kaligrafię z ortografią i składnią -- wykładane po 2 godz. tygodniowo, oraz geografię z historią -- 1 godz. tygodniowo.

4 Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie (dalej: AAWO), Akta Biskupie (dalej: AB), sygn. III 9, Statuten für die Musik-Anstalt in Heiligenlände.

5 AAWO, AB, sygn. III 11, ss. 37--58. Inwentarz biblioteki sporządzono 18 IX 1854 r.

studentów akademii muzycznych z Gdańska i Warszawy, podjęto próbę uporządkowania i częściowego opisanie stanu zasobów, a w roku 1979, na zlecenie Ośrodka Inwentaryzacji i Dokumentacji Zabytków Muzycznych w Polsce, pod kierunkiem Tadeusza Maciejewskiego, sporządzono katalog zachowanych nut⁶.

Niezależnie od tych poczynań, na zlecenie proboszcza kościoła Nawiedzenia NMP w Świętej Lipce, na przełomie 1981 i 1982 r. dokonano ponownego spisu muzykaliów⁷. Sporządzony wówczas wykaz ma układ trzyczęściowy. Część „A” zawiera 149 kompozycji anonimowych, część „B” obejmuje 68 pozycji różnych autorów, a najobszerniejsza część „C” liczy 722 pozycje. Całość w liczbie 939 pozycji stanowi, tak jak w pierwszym spisie, kościelna i świecka muzyka wokalnie-instrumentalna i świecka muzyka instrumentalna.

Oba zachowane wykazy różnią się zawartością, gdyż poza znaczącym powiększeniem stanu gromadzonych utworów muzycznych, jakie nastąpiło pomiędzy rokiem 1854 a rokiem 1981, dokonał się także nieunikniony proces zniszczenia, któremu uległo wiele z posiadanych przez szkołę egzemplarzy nut⁸.

Obecny zbiór świętolipski w znacznej mierze stanowią, oprócz dzieł autorów znakomitych, utwory zapomnianych już kompozytorów niemieckich, austriackich i włoskich, tworzących w XVIII i XIX w., których nazwisk nie odnotowują współczesne słowniki biograficzne ani encyklopedie muzyczne.

Wśród znanych, a także zapomnianych już kompozytorów odnajdujemy nazwiska twórców polskich. Nie jest ich wprawdzie wiele, niemniej obecność dzieł polskich pośrednio potwierdza opinię, iż świętolipska szkoła muzyczna nie uprawiała akcji germanizacyjnej⁹. Alfabetycznie ujęte zestawienie przedstawia się następująco: Józef Elsner, Jan Engel, J. G. (?) Gabrielski, Joachim Kaczkowski, Józef Kozłowski, Tomasz Napoleon Nidecki, Jacek Szczurowski, Aleksander Zarzycki. Nazwisk jest więc zaledwie osiem i chociaż na 939 pozycji muzycznych nie stanowi to pokaźnej liczby, obecność utworów polskich jest jednak zauważalna.

O niektórych z wymienionych kompozytorów mamy obszerne informacje, gdyż ich nazwiska figurują w słownikach biograficznych i encyklopediach

6 Informację ustną uzyskała autorka od inicjatora obu przedsięwzięć - dr. Tadeusza Maciejewskiego.

7 Spis w porządku alfabetycznym, chociaż nie zawsze dokładnie zachowanym, zawarty jest w brulionie formatu A-4, w twardej okładce i kartkach w kratkę. Na okładce widnieje napis: „Katalog nut kościoła w Świętej Lipce”. Tekst na pierwszej stronie informuje, iż „Pisała w ziemie 1981/2 Krystyna Fiduszkin z Ramt”. Pod spodem dopisano: „Fiedziuszkin”.

8 Porównanie obu spisów pozwala na stwierdzenie, iż spośród utworów muzyki kościelnej nie zachowały się: ofertoria: Františka Xavera Brixiego, Johanna Nepomuka Hummla, Niccolò Picciniego i Antoniego Vranický'ego; litanie: V.(?) Hahna i P.(?) Kocho; completorium: J. M.(?) Breinicha; muzyka pasyjna: Giovanniego Battisty Pergolesiego; antyfony: B.(?) Geislera, (?) Gleama, J.(?) Grygołowicza, J.(?) Justo, I.(?) Kaysera, F.(?) Kobricha, J.(?) Lohelio, i Johanna Baptisty Vanhala.

Podobnego spustoszenia dokonał czas wśród utworów muzyki świeckiej. W świętolipskiej bibliotece muzycznej nie znajdziemy już: triów smyczkowych Giovanniego Battisty Viottiego; kwartetów: Wilhelma Cramera, Antonio Lolliego, Gioacchino Rossiniego, Carla Marii Webera; kwintetu: Luigi Cherubiniego; sonat skrzypcowych: Carla Dittersa v. Dittersdorfa, A. (?) Scheringa, Johanna Baptisty Vanhala. Nie zachowały się także utwory na instrumenty smyczkowe i dęte: Jana Josefa Beera, Charles-Augusta de Bériota, J. B. (?) Grossa, Josefa Labitzkiego, J.(?) Meysedera, Pierre Rode'a, W.(?) Stahla i (?) Tischela. Z dużych form muzyki instrumentalnej nie przetrwały do naszych czasów uwertury: Luigi Cherubiniego, Domenico Cimarosy i Christopha Willibalda Glucka; koncerty fortepianowe: Ignaza Moschelesa; symfonie: Carla Dittera v. Dittersdorfa, Johanna Adama Hillera, (?) Fischera i Jana Vaclava Stamica.

9 J. Oblak, op. cit., s. 369.

muzycznych, o innych, mniej znanych, wiadomości są nader skromne, często ograniczone do krótkiej zaledwie wzmianki.

Nie przysporzyło żadnych trudności nazwisko Józefa Elsnera (1769—1854), kompozytora, pedagoga i działacza kultury muzycznej, współpracownika Wojciecha Bogusławskiego, dyrektora opery w Teatrze Narodowym, wydawcy pierwszego w Polsce miesięcznika nutowego pt. „Wybór Pięknych Dzieł Muzycznych i Pieśni Polskich”¹⁰. Z jego ogromnego dorobku kompozytorskiego w bibliotece świętolińskiej zachowały się dwie msze — za zmarłych i za żywych. Pierwszy z utworów — *Requiem c-moll op. 42* na trzy głosy męskie oraz wiolonczele, instrumenty dęte i kotły, pochodzi z roku 1826. Dzieło drukowane w Warszawie w roku powstania i dedykowane pamięci Aleksandra I, cara Rosji, w zbiorach świętolińskich jest jego rękopiśmiennym odpisem. Drugi utwór to również kopia *Missa* na cztery głosy solowe, czterogłosowy chór i organy¹¹.

Jan Engel, zmarły w roku 1788 w Warszawie, był nie tylko kompozytorem, ale także drukarzem, wydawcą muzycznym i kapelmistrzem w katedrze św. Jana w Warszawie. W swojej działającej w latach 1771—1776 sztycharni nut wydrukował m.in. sześć własnych symfonii¹². Jedną z ponad dziesięciu w jego twórczości orkiestrowej, pozostająca w rękopisie *Symfonia Turrica* na kwartet smyczkowy, dwa rogi i puzon basowy, znajduje się w Świętej Lipce. Analiza tego utworu została przedstawiona w pracy magisterskiej poświęconej twórczości kompozytora¹³.

J. G. (?) Gabrielski „sławny fletowercista urodził się w Berlinie roku 1791, z ojca Polaka. — W krótkim czasie postąpił znacznie na flecie i zaczął wojażować. Zrobiwszy sobie dobrą reputację przybył do Warszawy, gdzie wystąpił z wielkim powodzeniem, jako artysta pierwszego rzędu”¹⁴. Z jego utworów biblioteka świętolińska posiada rękopiśmienne kopie *Poloneza* na duet fletowy i *8 wariacji* na flet solo.

Joachim Kaczkowski (1789—1829) był znakomitym skrzypkiem, koncertującym w ramach podróży artystycznych we Lwowie, Warszawie i w Niemczech, kompozytorem utworów skrzypcowych i fortepianowych, a także nauczycielem muzyki w domu Onufrego Wieniawskiego w Sierakoścach i w domu Kraińskich w Hermanowicach, gdzie uczył Justynę Kraińską, późniejszą kompozytorkę¹⁵. Jedno z jego dzieł — rękopiśmienny odpis *6 polonezów* na kwartet smyczkowy znajduje się w bibliotece świętolińskiej.

Józef Kozłowski, urodzony w roku 1757 w Warszawie, początkowo był nauczycielem Michała Kleofasa na dworze Ogińskich w Trokach, potem wyjechał do Rosji, gdzie działał jako kompozytor, śpiewak, skrzypek, dyrygent i organizator życia muzycznego. Zasługą Kozłowskiego jest przeniesienie poloneza na grunt muzyki rosyjskiej. Zmarł w Petersburgu w roku 1831. Z wielu

10 *Encyklopedia Muzyczna* (dalej: EM) „efg”, Warszawa 1987, ss. 19–32.

11 Taki skład wykonawczy (bez orkiestry) nie odpowiada żadnej ze mszy kompozytora. Być może jest to wersja uproszczona, dostosowana do możliwości wykonawczych uczniów szkoły.

12 EM „efg”, ss. 38–39.

13 Praca Marzeny Wiszowaty, napisana pod kierunkiem dr. Tadeusza Maciejewskiego, znajduje się w bibliotece Akademii Muzycznej im. Stanisława Moniuszki w Gdańsku.

14 A. Sowiński, *Słownik muzyków polskich dawnych i nowoczesnych*, Paryż 1874, s. 119.

15 *Słownik muzyków polskich* (dalej: SIMP) pod red. J. Chomińskiego, t. 1, Warszawa 1964, s. 211, 297; *Mala Encyklopedia Muzyki* (dalej: MEM), Warszawa 1968, s. 478.

jego utworów na uwagę zasługuje druk znajdującej się w Świętej Lipce *Missa pro defunctis*, napisanej prawdopodobnie na prośbę Stanisława Augusta Poniatowskiego i wykonanej 25 lutego 1798 r. w czasie nabożeństwa żałobnego po śmierci króla polskiego w Petersburgu¹⁶.

Tomasz Napoleon Nidecki (1806—1852) znany był głównie jako autor niezmiernie w owym czasie popularnych, ale też i szybko zapomnianych, wodewilów, pisanych dla Leopoldstadt Theater w Wiedniu, którego był dyrygentem, oraz dla Opery Warszawskiej, w której od roku 1841 zajmował stanowisko dyrektora. Muzyka religijna stanowiła natomiast margines jego twórczości. W bibliotece świętolipskiej znajduje się *Śpiew Mszy Świętej* — odpis głosów wokalnych jedynej mszy skomponowanej przez Nideckiego¹⁷ i wykonanej w roku 1848 w kościele Franciszkanów w Warszawie¹⁸.

Jacek Szczurowski (1718 — po 1773) jezuita, zw. Hyacinthus lub Roxolanus, był kompozytorem muzyki kościelnej. Władze zakonne dość często przenosiły go do różnych miejscowości, w których zakon miał swoje kapele i bursy muzyczne¹⁹. W diecezji warmińskiej, gdzie jezuita mieli dwa kolegia — w Braniewie i Reszlu i z nich prowadzili dodatkowo misje w Świętej Lipce, Tylży i Królewcu²⁰, Szczurowski nie przebywał. Mieszkał jednak pewien czas w Gdańsku i poprzez to miasto zapewne nawiązane zostały kontakty, w efekcie których w bibliotece świętolipskiej szkoły muzycznej pojawił się rękopis utworu Szczurowskiego — *Litania ku czci Matki Boskiej*, na cztery głosy, dwoje skrzypiec, dwa rogi i organy.

Aleksander Zarzycki (1834—1895), był powszechnie znanym w XIX w. kompozytorem, pianistą, dyrygentem i pedagogiem. Prowadził także ożywioną działalność organizatorską i upowszechniającą muzykę jako jeden z założycieli i pierwszy dyrektor Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego, a potem także dyrektor Instytutu Muzycznego w Warszawie²¹. Prawdopodobnie z czasu, gdy był dyrygentem w katedrze św. Jana w Warszawie, pochodzą wydane w drukarni Gustawa Sennewalda — *Ave Maria* i *Psalm 46 op. 27*, na sopran i baryton z towarzyszeniem fortepianu, którego egzemplarz znajduje się w bibliotece świętolipskiej. Dość skrupulatny *Słownik muzyków polskich* nie wymienia tego opusu, być może więc dzieło, mimo że wydane drukiem, nie jest znane.

Oprócz wymienionych, wspomnieć należy, na zasadzie podlegającej weryfikacji hipotezy, także tych kompozytorów o polskim brzmieniu i pisowni nazwisk, których biogramów nie znajdujemy w dostępnych słownikach biograficznych i encyklopediach muzycznych. Trudno w takim przypadku wyrokować o ich przynależności do kultury polskiej, niemniej ujawnienie występowania tych nazwisk w zbiorach świętolipskich zasługuje na uwagę, także ze względu na możliwość dalszych poszukiwań.

Nieznanego imienia Ciecierski występuje w spisie z roku 1981 jako autor *Requiem*, utworu zachowanego w rękopisie, a przeznaczonego do wykonania na

16 SiMP, ss. 296–297; MEM, ss. 537–538.

17 W spisie nut jego nazwisko zostało zanotowane jako „Niolecki”.

18 SiMP, t. 2, ss. 67–68; MEM, s. 694.

19 SiMP, ss. 224–225; MEM, s. 1008.

20 A. Kopiczko, op. cit., ss. 240–244.

21 SiMP, op. cit., t. 2, ss. 302–303; MEM, op. cit., s. 1128.

cztery głosy, dwoje skrzypiec, dwa klarnety, dwa rogi i organy. Istnienie dzieła stanowi jedyną informację dotyczącą kompozytora, gdyż nawet *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla* Tadeusza Orackiego nie odnotowuje tej osoby. Wprawdzie w dziejach diecezji warmińskiej nazwisko Ciecierskiego, organisty w Wielkiej Purdzie, wystąpiło w połowie XIX w. w związku ze sprawą wydania polskiego śpiewnika kościelnego, ale nie ma żadnej pewności, iż w obu przypadkach chodzi o tę samą osobę²².

Nieznanego imienia kompozytor Laskowski występuje w zbiorach świętolipskich jako autor pozostającej w rękopisie arii *Damit ihr Jungfrauen* na trzy głosy i dwoje skrzypiec.

Johann Stefanski jest kompozytorem *Requiem Es dur* na cztery głosy, dwoje skrzypiec, dwie waltornie i organy. Nazwisko takie nie pojawia się w wydawnictwach muzycznych, być może chodzi więc o Jana Stefaniego²³, kompozytora, skrzypka i dyrygenta urodzonego w roku 1748 w Pradze, zmarłego w roku 1829 w Warszawie. W jego dorobku artystycznym nie ma jednak mszy żałobnej, a jedynie „religijne utwory chóralne”. Autorem *Requiem* jest natomiast syn Jana — Józef Stefani (1800—1876), urodzony i zmarły w Warszawie²⁴. Słowniki podają jednak, że jego msza żałobna przeznaczona jest do wykonania na trzy głosy męskie i orkiestrę, zatem obsada obu utworów różni się w sposób zasadniczy. Kwestia autorstwa pozostaje więc nie rozstrzygnięta i pozwala na co najmniej trzy interpretacje: Johann Stefanski jest kompozytorem nie znanym kulturze polskiej; Jan Stefani jest twórcą nieznanego dotychczas *Requiem*; istniejący w zbiorach świętolipskich rękopis jest dostosowanym do lokalnych potrzeb i możliwości wykonawczych uczniów szkoły odpisem utworu Józefa Stefaniego.

Podobnego kłopotu przysparza postać M.(?) Stonliowskiego, o którym nie ma żadnych informacji w dostępnych materiałach źródłowych. W zbiorze świętolipskim występuje on jako twórca *Nieszporów* na cztery głosy, dwoje skrzypiec, dwa klarnety i organy, utworu, który w zdekompletowanej postaci (brak głosu altowego) stanowi jedyny dowód kompozytorskiej działalności Stonliowskiego.

Zupełnie nieznaną w polskiej literaturze muzycznej jest postać Mariusza Tomaszewskiego, którego utwór wokalnie-instrumentalny (bez karty tytułowej) na cztery głosy, dwoje skrzypiec, dwa rogi i organy znajduje się w bibliotece świętolipskiej. Samo nazwisko Tomaszewskiego nie jest natomiast obce świętolipskiej szkole muzycznej. W roku 1783 pochodzący ze Świętej Lipki Antoni Tomaszewski, „trębacz, znający się i na innych instrumentach”, pełnił funkcję kapelmistrza, zwanego seniorem, a w roku 1789, był nadal nauczycielem²⁵.

Johann Zakrzewski, kompozytor którego nazwiska nie wymieniają wydawnictwa biograficzne, jest autorem *Ćwiczeń* na dwoje skrzypiec, których rękopiśmienny zapis przechowywany jest w Świętej Lipce. Istnienie tych drobnych utworów o charakterze dydaktycznym jest być może jedynym śladem muzycznej

22 J. Obląk, *Stosunek niemieckich władz kościelnych do ludności polskiej w diecezji warmińskiej w latach 1800 - 1870*, Lublin 1960, ss. 121—134.

23 SIMP, t. 2, ss. 202 - 203; MEM, s. 974.

24 SIMP, t. 2, ss. 203 - 204; MEM, s. 974.

25 J. Obląk, *Szkola muzyczna w Świętej Lipce*, s. 354, 357.

działalności Zakrzewskiego. Nazwisko to (bez imienia) pojawia się jednak na kartach utworów muzycznych jako podpis osoby kopiującej nuty.

Także nazwiska dwóch innych osób związanych ze świętoliipską szkołą muzyczną pojawiają się w katalogu jako kompozytorów utworów muzycznych. Są to: organista Andreas Fiegel (Andrzej Figel), autor napisanego w roku 1782 utworu *Alma Redemptoris*, przeznaczonego do wykonania na cztery głosy, dwoje skrzypiec i organy, oraz Francesco Heppner (Franciszek Hepner), który po ukończeniu klasy retoryki w Reszlu w roku 1762 przyszedł do szkoły w Świętej Lipce „by nie zapomnieć muzyki”²⁶. Jego autorstwa jest napisana w roku 1765 *Litania Lauretana* na podwójną obsadę głosów, dwoje skrzypiec, dwa klarnety (głosy te nie zachowały się) i organy.

Polonica w zbiorach świętoliipskich to jednak nie tylko dzieła muzyków polskich. Niewielką grupę stanowią też polonezy — utwory o polskim rodowdziej, ale tworzone przez kompozytorów obcej narodowości. Polonez jako „polski taniec” rozwijał się nie tylko w Polsce, ale także poza granicami kraju, zwłaszcza w Niemczech i w Skandynawii. W latach 1730—1830 doszedł do szczytu rozwoju i rozprzestrzenił się w całej Europie, głównie dzięki twórczości Fryderyka Chopina. Od niego poprzez działalność kompozytorską Franciszka Liszta, Roberta Schumanna i Ryszarda Wagnera przeszły polonezy do oper, koncertów instrumentalnych, utworów kameralnych, muzyki salonowej i rozrywkowej. Metrum nieparzyste 3/4, umiarkowane tempo, charakter tańca chodzonego, to cechy, które znajdziemy w polonezach kompozytorów innych narodowości²⁷. W zbiorach świętoliipskich zachowały się polonezy następujących kompozytorów: Ch.(?) Bluma, Ch.W.(?) Friedricha, A.(?) Humana, Jana Vaclava Kalivody, Ch.(?) Kocha, J.(?) Kühna, Louisa Maurera, Gioacchino Rossiniego i (?)Siebentritta, oraz dwa polonezy anonimowe.

Nazwisko Ch. Bluma nie występuje w dostępnych źródłach, dlatego niewiele można powiedzieć o kompozytorze, poza stwierdzeniem, iż jego dziełem jest *Air Polonais* na klarnet solo i mały zespół instrumentalny złożony z instrumentów dętych drewnianych, blaszanych i smyczkowych. Utwór ukazał się drukiem (bez daty) w wydawnictwie Breitkopfa i Härtla w Lipsku.

Podobnego kłopotu przysparza postać nieznanego z imienia Friedricha, twórcy *Poloneza* na kwartet smyczkowy. Być może autorem tego utworu jest działający w Gdańsku na początku XIX w. Ch. W. Friedrich, organista i dyrektor muzyczny²⁸.

A. Human napisał utwór na orkiestrę symfoniczną zatytułowany *Wielki Polonez*, który, jak wynika z rękopiśmiennego odpisu, ukazał się drukiem w lipskim wydawnictwie Breitkopfa i Härtla. Jest to jedyna informacja, jaką udało się uzyskać na temat kompozytora.

Jan Vaclav Kalivoda (1801—1866) był czeskim kompozytorem, skrzypkiem i dyrygentem. Tworzył muzykę kościelną i świecką²⁹. W bibliotece świętoliipskiej zachowały się m.in. rękopiśmienne odpisy jego *Introduction-Polonoise* na

26 J. Paszenda, op. cit., s. 73.

27 *Encyklopedia muzyki*, pod red. A. Chodkowskiego, Warszawa 1995, s. 703, 710.

28 J. Müller-Blattau, *Geschichte der Musik in Ost- und Westpreussen*, Zurich 1968, s. 125, 140.

29 MEM, s. 485.

głosy, mały zespół orkiestrowy i organy — faktycznie ukrywa się jedna osoba. Jest nią Karl Ditters von Dittersdorf — osiemnastowieczny austriacki kompozytor i skrzypek. Dostępne źródła nie wymieniają jednak wspomnianych tytułów, chociaż w dorobku kompozytorskim miał on wiele utworów religijnych.

Interesującym może być fakt, iż jego wnuk^{37a}, także Karl (1793—1851), był warmińskim kanonikiem i rektorem „Liceum Hosianum” w Braniewie. Swoje zainteresowania przejawiał w zakresie prawa kanonicznego, egzegezy biblijnej i muzyki kościelnej. Być może to on właśnie jest autorem zachowanych utworów, napisanych na użytek studentów braniewskich, a granych także przez uczniów świętolińskiej szkoły muzycznej. Nie można też wykluczyć, iż są to jednak utwory austriackiego kompozytora, a Karl-junior przywiózł je na Warmię propagując w ten sposób twórczość swego dziadka.

Jan Ladislav Dussek (1760—1812) pochodził z rodziny czeskich muzyków. Był kompozytorem i pianistą koncertującym w wielu miastach europejskich, gdyż uważano go za jednego z najwybitniejszych ówczesnych wykonawców. W marcu 1783 r. występował prawdopodobnie w Warszawie, a następnie przebywał na dworze księcia Karola Radziwiłła w Nieświeżu. Tam nawiązał romans z bratową księcia Karola, księżną Zofią z domu Thurn und Taxis i uciekł z nią 17 stycznia 1784 r. do Tylży³⁸. Z jego działalności kompozytorskiej w zbiorach świętolińskich zachował się odpis programowego utworu fortepianowego *La Consolation*³⁹.

August Gerke (1790—1848) był rosyjskim skrzypkiem, dyrygentem i kompozytorem pochodzenia niemieckiego. Przez kilka lat pełnił funkcję kapelmistrza na dworze hr. Hańskiego w Żytomierzu. Skomponował m.in. *Potpourri w stylu polskim op. 6* na skrzypce i orkiestrę, który to utwór w transkrypcji na skrzypce i fortepian został wydany w Warszawie u Antoniego Brzeziny. Jego dziełem są też *Trois Polonaises op. 20* na skrzypce i orkiestrę, poświęcone znakomitemu polskiemu skrzypkowi Karolowi Lipińskiemu⁴⁰. W zbiorach świętolińskich znajduje się druk *Trio op. 8 nr 2* na dwoje skrzypiec i wiolonczelę, z wydawnictwa Breitkopfa i Härtla w Lipsku.

Vojtech Jirovec, (Gyrowetz) (1763—1850) był czeskim kompozytorem osiadłym w Wiedniu, gdzie zajmował stanowisko dyrygenta i kompozytora Hoftheater, z obowiązkiem corocznego komponowania opery i baletu. Przez dwadzieścia trzy lata pracy wywiązał się z tych zadań z nadatkiem. Z jego bogatej twórczości kompozytorskiej na uwagę zasługują koncerty fortepianowe nacechowane symfonicznym rozmachem, a równocześnie zapowiadające styl brillant, co sprawiło, że właśnie one najdłużej utrzymały się w repertuarze koncertowym. Jego *Koncert fortepianowy g-moll* grał na swym pierwszym publicznym występie w Warszawie ośmioletni Fryderyk Chopin, z którym

37a Karl-junior nie mógł być synem kompozytora (*Słownik biograficzny Kapituły Warmińskiej*, Olsztyn 1996, s. 45), gdyż w chwili śmierci ojca liczyłby zaledwie 6 lat. Karl-senior nie mógłby poddyktować tak małemu dziecku autobiografii. Por. EM „cd”, ss. 415–416.

38 EM „cd”, Warszawa 1984, ss. 489–490. J. Prosnak, *Kultura muzyczna Warszawy XVIII wieku*, Warszawa 1955, s. 209, podaje, iż wśród solistów warszawskich koncertów publicznych okresu stanisławowskiego był też „słynny skrzypek czeski i kompozytor Jan Ladislav Dussek”, co jest pomyłką, gdyż J. L. Dussek był pianistą.

39 Przy tej pozycji dodano w spisie uwagę: „Por. Katalog Bibl. Narod. Nr 9 poz 738”.

40 Ibidem, s. 271; StMP, t. 1, s. 154.

Jirovec spotkał się w roku 1835 w Karlovych Varach. Spośród trzydziestu oper na uwagę zasługuje *Il finto Stanislao* (1818) o tematyce polskiej, wykorzystanej później przez Giuseppe Verdiego w operze *Un giorno di regno*⁴¹. Biblioteka świętolińska jest zasobna w utwory tego kompozytora; w jej posiadaniu są *Symfonie op. 6, 9, 12, 13, 18*; cztery zbiory *Kwartetów smyczkowych*; wydana drukiem w 1791 r. u Johanna André w Offenbach *Serenate 9 parties op. 7* oraz *Concerto C-dur* na fagot solo, dwoje skrzypiec i kontrabas⁴².

Tobias Haslinger (1787—1842) należał do rodziny austriackich wydawców muzycznych i muzyków. W wykazie druków jego firmy znalazły się także utwory kompozytorów polskich: Michała Kleofasa Ogińskiego, Józefa Elsnera, Fryderyka Chopina (kilka pierwodruków), Karola Lipińskiego i Franciszka Mireckiego⁴³. Fryderyk Chopin podczas pobytu w Wiedniu miał okazję poznać tego znanego wydawcę, o czym donosił w liście do rodziny — „Haslinger dzięki listowi pana Elsnera nie wiedział, gdzie mię posadzić. Kazał zaraz synowi grać przede mną, pokazywał, co tylko miał we względzie muzycznym najciekawszego, i przepraszał, iż żony przedstawić nie może, bo jej w domu nie ma. Z tym wszystkim jeszcze moich rzeczy nie drukował. Nie pytałem go się o nie, ale pokazując mi najpiękniejszą swoją edycję, oświadczył, że moje *Wariacje* podobnież za tydzień w «Odeonie» wyjdą. Anim się tego spodziewał”⁴⁴. Biblioteka świętolińska przechowuje rękopiśmienny odpis utworu Haslingera — *Kleine angenehme Sonatinen* na flet piccolo i róg.

Johann Adolf Hasse (1699—1783) był kompozytorem niemieckim. Od r. 1730 pełnił funkcję „Königlich Polnischer und Kurfürstlich Sächsischer Kapellmeister” na dworze drezdeńskim elektora saskiego i króla polskiego Augusta II Mocnego, a następnie Augusta III. Około roku 1762 przebywał w Warszawie i wraz z żoną, znaną śpiewaczką Faustyną Bordoni, wystawił tu swą operę *L'Olympiade*. Bywając w Polsce, Hasse stykał się z miejscową muzyką, którą określił jako „prawdziwie narodową, często bardzo czułą i delikatną” i próbował nawiązywać do jej stylu, o czym świadczą ustępy „alla polacca” lub arie „nel gusto polacco”. Przyznał też, że jedną z jego najoryginalniejszych i najlepiej przez publiczność przyjętych kompozycji była pewna aria w stylu polskim⁴⁵. W bibliotece świętolińskiej znajduje się rękopiśmienny odpis dwóch jego arii — *Quasi turtur* i *Quasi columba*, na głos, dwoje skrzypiec i organy.

Johann Nepomuk Hummel (1778—1837) był austriackim pianistą, kompozytorem, pedagogiem i dyrygentem pochodzenia słowackiego. Jako pianista prawie corocznie wyjeżdżał na tournée. W roku 1828 występował także w Warszawie w obecności siedmiuset słuchaczy, jak donosił w swoim 106 numerze z tego roku „Kurier Warszawski”. Sprawował również funkcję kapelmistrza teatru dworskiego i z tej racji sprowadzał do Weimaru wybitnych artystów, m.in. znakomitą polską pianistkę i kompozytorkę Marię Szymanow-

41 EM „hij”, Warszawa 1993, ss. 459—461; MEM, s. 471.

42 Ostatni z wymienionych utworów nasuwa kilka wątpliwości — koncert solowy ma towarzyszenie orkiestrowe, a nie kilku instrumentów; wykaz kompozycji Jiroveca nie wymienia utworu o takim składzie instrumentów; jedyny koncert na instrument dęty (ale nie na fagot lecz na róg basetowy) i orkiestrę, zaginął.

43 EM „hij”, s. 89.

44 A. Czartkowski, Z. Jeżewska, *Fryderyk Chopin*, Warszawa 1967, s. 90.

45 EM „hij”, ss. 90—99; MEM, s. 408; SIMP, t. 1, s. 179.

ską. Hummel przyjaźnił się też z Fryderykiem Chopinem, który już w młodzieńczym wieku wykonywał utwory kompozytora i cenil jego twórczość. Znajomość osób z kręgu arystokracji pochodzącej z Polski zaowocowała dedykacją kilku utworów fortepianowych znanym osobistościom: *Rondo Es-dur op. 11* — hr. Józefie Rzyszewskiej; *Fantazja Es-dur op. 18* — Karolinie Chodkiewicz; *Kwartet As-dur op. 113* — generalowej Albrecht z domu Lang; *Gesellschafts Rondo D-dur op. 117* na fortepian i orkiestrę — Dorocie Wertheim⁴⁶. Z bogatej twórczości kompozytora w Świętej Lipce znajdują się tylko dwa utwory — gradual *Cokolwiek zwiążesz na ziemi* na czterogłosowy chór, orkiestrę i organy, oraz *Übungsstücke* — ćwiczenia na fagot solo i na dwa fagoty.

Antonio Lolli (ok. 1725—1802), to włoski skrzypek i kompozytor, który występował w Warszawie, grał też na dworze króla Stanisława Augusta i w pałacach magnackich⁴⁷. W czasie pobytu bpa Ignacego Krasickiego na Warmii należał do jego kapeli dworskiej w Lidzbarku Warmińskim. Opinie na temat działalności Lolliego były bardzo różne i sprzeczne ze sobą. Jako artystę wirtuoza określano go mianem „Szekspira skrzypiec, którego biegłość w grze przechodzi w czary”. Odmawiano mu natomiast zdolności kompozytorskich, uważając jego utwory za „bezmyślne, bez charakteru, z pustych trywialnych fraz zestawione fragmenty muzyczne, które bez krzywdy dla nich dołączyć można do najbardziej niegodnych i bezsensownych produktów literatury skrzypcowej XVIII w.”⁴⁸ Był on także autorem szkoły gry skrzypcowej, drukowanej u Hummla w Berlinie, której egzemplarz znajduje się w Świętej Lipce.

Urban Müller (1728—1799) urodził się we wsi Nowa Pasłęka koło Braniewa. Studiował filozofię w Braniewie i był tam pierwszym organistą, co ułatwiło mu dostanie się do klasztoru cystersów w Oliwie, gdyż uzdolnienia muzyczne były w połowie XVIII w. decydującym warunkiem przyjęcia do nowicjatu. Na jednym z zagranicznych uniwersytetów zdobył stopień doktora teologii, wiadomo też, że był przeorem klasztoru⁴⁹. Z wielu jego pozostających w rękopisach utworów muzyki religijnej, które za życia kompozytora cieszyły się dużym powodzeniem, w zbiorach świętoliipskich zachowały się: cztery arie do Marii Panny i do św. Józefa, pięć Litanii⁵⁰, Msza wraz z ofertorium *Cur mundum reposco*, ofertorium o Duchu Świętym — *Veni Creator, Requiem* — Solemne Gregorianum, śpiew do Najświętszej Maryi Panny — *Salve mundi Domina*, śpiewy do św. Franciszka, duet — *Maria, Maria, Surrexit*.

Giovanni Battista Viotti (1755—1824) był znakomitym włoskim skrzypkiem (ucznem Niccolò Paganiniego) i kompozytorem, a jego utwory mają nadal duże znaczenie w klasycznej literaturze skrzypcowej. W roku 1770 koncertował w Polsce, a następnie przez kilka lat był członkiem kapeli królewskiej w Warszawie i występował jako skrzypek solista podczas koncertów urządzanych przez

46 EM „hij”, ss. 322–330.

47 EM „klf”, PWM 1997, s. 414.

48 J. B. Lewandowski, *Życie muzyczne na dworze Ignacego Krasickiego w Lidzbarku Warmińskim*, w: *Muzyka na Warmii i Mazurach. Materiały z sesji naukowych 1983–1985*, Olsztyn 1986, ss. 11–22.

49 G. Śleszyńska, *Urban Müller – zapomniany kompozytor gdański – życie i twórczość*, praca magisterska w PWSM, Gdańsk 1978 (mps).

50 Litanie: do Najświętszego Sakramentu, do Najświętszego Imienia Jezus, do Wszystkich Świętych, do Świętego Józefa, do Świętych Aniołów.

króla Stanisława Augusta Poniatowskiego na Zamku i w sali Chińskiej w Łazienkach⁵¹. W zbiorach świętoliipskich znajduje się rękopiśmienny odpis jego mniej znanego *Koncertu skrzypcowego e-moll*.

Wymienieni kompozytorzy, którzy w jakikolwiek sposób zaznaczyli swe związki z Polską i jej kulturą, byli przede wszystkim powszechnie znanymi w Europie kompozytorami i wykonawcami. Obecność ich utworów w zasobach biblioteki świętoliipskiej świadczy o tym, że także na Warmii i Mazurach, mimo iż oddalonych nieco od centrów kulturalnych, istniało żywe zainteresowanie dokonaniem współczesnej literatury muzycznej. Tak więc i w Świętej Lipce starano się w miarę swych możliwości nawiązywać kontakty z różnymi ośrodkami kulturalnymi, by dzięki skrupulatnie gromadzonym drukom i rękopiśmiennym odpisom utworów, służyć rozwojowi muzycznych zdolności uczniów szkoły muzycznej. Dzięki zachowanemu zbiorowi nut wiadomo, iż świętoliipska młodzież mogła w znacznym zakresie poznać dorobek europejskiej kultury muzycznej.

Polonika im Katalog der Musikalien aus Heiligelinde

Zusammenfassung

In Heiligelinde bei Röbel existierte von 1722 bis 1909 eine Musikschule. Die jahrelang gesammelte Musiksammlung ist glücklicherweise bis zum heutigen Zeitpunkt vor Ort erhalten geblieben. Die letzte Inventur der Musikalien vom Jahre 1981/1982 umfaßt 939 Positionen, mit sowohl der vokal-instrumentalen kirchlichen, als auch der instrumentalen weltlichen Musik. Neben den Werken berühmter Komponisten sind Drucke und handschriftliche Kopien der Werke von inzwischen vergessenen deutsch, österreichischen und italienischen Tondichtern des 18. und 19. Jhs. und auch vielen anonymen Kompositionen.

Beachtenswert sind Werke polnischer Komponisten: Józef Elsner, Jan Engel, J.G. Gabrielski, Joachim Kaczkowski, Józef Kozłowski, Tomasz Napoleon Nidecki, Jacek Szczurowski, Aleksander Zarzycki.

Auch die mit der Heiligelinder Schule verbundenen Musiklehrer und Kantore haben einige Musikwerke hinterlassen: Ciecierski, Laskowski, Johann Stefanski, M. Stonliowski, Mariusz Tomaszewski, Johann Zakrzewski, Andreas Fiegel, Francesco Heppner.

Eine weitere thematisch mit Polen verbundene Gruppe der Heiligelinder Sammlung sind Werke der Künstler fremder Herkunft, die aber mit Polen verbunden waren, sei es durch Wohnen und Wirken in den ehemals oder heute polnischen Gebieten, sei es brachten sie ihre Verbundenheit Polen gegenüber auf eine andere Weise zum Ausdruck: Gioacchino Albertini, Johann Anton André, Franz Barthel, Georg Anton Benda, Jan Ladislav Dussek, August Gerke, Vojtech Jirovec, Tobias Haslinger, Johann Adolf Hasse, Johann Nepomuk Hummel, Antonio Lolli, Urban Müller, Giovanni Batista Viotti.